

ȘCOALA DE STUDII AVANSATE A ACADEMIEI ROMÂNE

Academia Română – Institutul de Arheologie Iași

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Cultul Cabirilor în raport cu lumea tracică:
Interferențe și sanctuare-filială dedicate Marilor Zei**

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
CS. I Dr. Alexander Rubel

DOCTORAND:
Ionuț-Bogdan Szabo

Cuprins

Partea I

1. Introducere. Stadiul cercetării
 - 1.1. Introducere
 - 1.2. Motivația alegerii temei
 - 1.3. Istoricul cercetării
 - 1.4. Considerații metodologice
 - 1.5. Structurarea lucrării
2. Sanctuarul Marilor Zei din Samothrake
 - 2.1. Istoricul descoperirilor
 - 2.2. Inscripții pe piatră și pe ceramică
 - 2.3. Necropola
 - 2.4. Artele în sanctuarul Marilor Zei
3. Sanctuarul theban
 - 3.1. Istoricul descoperirilor
 - 3.2. Statuete votive
 - 3.3. Inscripții și graffiti
 - 3.4. Reprezentări iconografice pe ceramica thebană
4. Sanctuarul din Lemnos
 - 4.1. Istoricul descoperirilor
 - 4.2. Ceramică și alte descoperiri
 - 4.3. Epigrafie

Partea a II-a

5. Contextul geografic în Nordul Mării Egee
 - 5.1. Spațiul cultural al Frigiei și Traciei și contactul cu lumea greacă
 - 5.2. Practicile metalurgice din Tracia și Nordul Greciei raportate la cultul Cabirilor
 - 5.3. Navigația pe Marea Egee
 - 5.4. Salvarea din primejdiile pe mare ca motiv al cultului Marilor Zei
6. Contextualizarea misterelor Cabirilor
 - 6.1. Misterele în Antichitate
 - 6.2. Misterele zeiței mamă
 - 6.3. Orfismul

7. Misterele Cabirilor și ale Marilor Zei în context mitografic
 - 7.1. Izvoare scrise. Mitografia cultului
 - 7.2. Originea cultului în context mitografic
 - 7.3. Limba sacră în sanctuarul Marilor Zei
 - 7.4. Cultul zeilor din Samothrake
8. Reprezentări ale Cabirilor și specificul sanctuarelor
 - 8.1. Aspecte ale cultului în sanctuarul din Theba
 - 8.2. Efectul comic al ceramicii pictate thebane
 - 8.3. Problema prezenței pigmeilor în cadrul cultului Cabirilor
 - 8.4. Cultul în raport cu mitul. Cazul sanctuarului din Lemnos
9. Administrația din Samothrake și sanctuarele-filială
 - 9.1. Importanța regională a cetății și renumele internațional al sanctuarului
 - 9.2. Sanctuare-filială ale Marilor Zei
 - 9.3. Cultul din Andania și cultele locale ale Cabirilor
10. Cabirii și tipurile de *daimones*
 - 10.1. Explicații preliminare
 - 10.2. Dactilii și inovațiile în meșteșuguri
 - 10.3. Curetes sau protectorii copilului Zeus
 - 10.4. Telchines – *daimones* cu însușiri de vrăjitori
 - 10.5. Coribanții sau dansatorii extatici
 - 10.6. Motive recurente și studiu comparativ
11. Concluzii
12. Bibliografie
 - 12.1. Literatură științifică
 - 12.2. Izvoare. Edițiile folosite

Cuvinte cheie:

Grecia Antică, Cabiri, Marii Zei, Samothrake, Lemnos, Theba,
Tracia, Frigia, cult, mistere, sanctuare.

Rezumatul tezei de doctorat

Partea I

1. Introducere. Stadiul cercetării

1.1. Introducere

În capitolul 1, am început prin a descrie contextul general al cultului Cabirilor (gr. *Κάβειροι*), care s-a afirmat în insulele din Nordul Mării Egee, dar și în alte teritorii precum Beoția, Asia Mică, Tracia, Macedonia etc. Vechimea cultului este una considerabilă, cele mai vechi structuri identificate datând din secolul al VII-lea î.Hr. la Lemnos și Theba în Beoția, în timp ce alte descoperiri precum statuetele votive thebane datează din secolul X î.Hr. Deși izvoarele literare din secolul V î.Hr. identifică un sanctuar al Cabirilor și în Samothrake, toate inscripțiile de pe insulă folosesc denumirea de Mari Zei (gr. *Μεγάλοι θεοί*). Cu toate acestea, înrudirea pare evidentă, în primul rând pentru că avem de-a face, și într-un caz, și în celălalt, cu un cult de mistere. Cabirii sunt, de altfel, adaptați diferențelor regionale, astfel încât particularitățile cultice sunt foarte diverse în fiecare loc în care erau adorați.

1.2. Motivația alegerii temei

Următorul subcapitol oferă detalii privind alegerea prezentei teme de cercetare, constând în primul rând în intenția de aprofundare a raportului între populația elenă și elementele de cultură non-greacă aflate la originea cultului. Prezența sanctuarelor-filială ale cultului din Samothrake în numeroase cetăți din zona Mării Egee, dar și la Marea Neagră, face ca subiectul ales să merite cu atât mai multă atenție. În cuprinsul tezei am susținut, în mod distinct față de cercetarea anterioară, originea cultului Cabirilor în spațiul de interferență culturală dintre Frigia și Tracia. De asemenea, am discutat introducerea denumirii de Mari Zei ca o consecință a extinderii stăpânirii macedonene începând cu Filip al II-lea, cât și adoptării de către regalitate a cultului din Samothrake. Tot aici am arătat că vom respinge ipotezele formulate de Eliade (1939) și Blakely (2006) potrivit cărora Cabirii ar fi divinități metalurgice.

1.3. Istoricul cercetării

În capitolul privind stadiul cercetării, am discutat cele mai importante contribuții aduse la tema tratată de noi, între care menționăm: cele două volume ale lui Conze (1875; 1880) în care este descris stadiul săpăturilor din Samothrake, începute încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Hemberg (1950) introduce o distincție între Cabiri, *Megaloi Theoi* și *Samothrakes Theoi*, considerând totodată că principala trăsătură a Cabirilor este caracterul lor nedefinit. Walter Burkert (1977; reeditată 2011) tratează cu precădere cultul din Kabeirion-ul din Lemnos, arătând că acesta poate fi atribuit unei bresle de meșteri metalurghi. Cole (1984) publică monografia sanctuarului din Samothrake, în care discută edificarea sanctuarului de către regalitatea macedoneană, precum și listele de inițiați și *theoroi* descoperite. Schachter (1986) descrie evoluția sanctuarului theban, începând cu perioada arhaică, apoi cu etapele succesive și edificiile specifice acestora. Blakely (2006) dezvoltă o teorie cu privire la faptul că tipurile de *daimones* din Grecia antică, ca și elementele ritualice ce însoțesc prelucrarea metalelor în istoria recentă a Africii, sunt dimensiuni ale activității metalurgice. Nora Dimitrova (2008) analizează listele de *theoroi* și inițiați, argumentând că ar fi existat un festival anual la care erau trimiși *theoroi*, probabil în timpul Dionisiilor. Ficuciello (2013) scrie o monografie a săpăturilor din Insula Lemnos, în care dedică spații largi evoluției Kabeirion-ului din Chloi. Cruccas (2014) scrie o lucrare cu informații abundente cu privire la cultul Cabirilor, în care consideră variația regională a fi principala caracteristică a cultului în fiecare sit. Bremmer (2014) dedică un capitol al lucrării despre inițierea în misterele antice zeilor din Samothrake, Cabirilor și Coribanților, în care remarcă faptul că întâlnim triade de divinități atât în cultul specific Insulei Samothrake, cât și în misterele celebrate pe Insula Lemnos.

Teza noastră se bazează, totodată, pe seria de lucrări publicate pentru fiecare dintre sanctuare de Universitatea Princeton și *American School of Classical Studies at Athens* (Samothrake), de către *Deutsches Archäologisches Institut* (Theba), respectiv în Anuarul *Scuola Archeologica Italiana di Atene* (Lemnos).

1.4. Considerații metodologice

În cuprinsul considerațiilor metodologice, am plecat de la premisa examinării cultelor de mistere în cadrul mai larg al religiozității antice. Pakannen (1996) dă următoarea definiție a religiozității: „*Religiosity is a human being's self regulating response to the pressures generated by particular situations within his social, historical, political and economic conditions.*” Totodată, ritualurile religioase funcționează pentru a crea posibilitatea pentru

anumiți indivizi care iau parte la acestea, să reprezinte grupul la un nivel mai înalt al procesului ritualic. De asemenea, am discutat problema mitografiei cultice, aceasta fiind o prezență persistentă în discursurile filosofice și în operele literare din Antichitate. Morgan (2001) discută un alt concept util pentru studiul de față, cel de etnicitate, arătând că acesta este important pentru situația politică timpurie a Greciei antice. În această teză, ne-am propus să tratăm cultul Cabirilor luând în discuție și o perspectivă etnică – aceea a conexiunilor tracice și frigiene.

1.5. Structurarea lucrării

Teza de doctorat este structurată în două părți. Prima parte tratează stadiul cercetării și principalele descoperiri arheologice. Cea de-a doua parte discută cultul Cabirilor, respectiv al Marilor Zei din Samothrake, în context geografic, apoi în raport cu alte culte de mistere. Este tratat tot în partea a II-a conținutul ritualic al cultelor din Samothrake, Theba, Lemnos, precum și relația Cabirilor cu alte tipologii daimonice. Aici am prezentat, de asemenea, în mod punctual, problemele care vor fi abordate în fiecare dintre capitolele lucrării.

2. Sanctuarul Marilor Zei din Samothrake

2.1. Istoricul descoperirilor

Capitolul 2 tratează sanctuarul Marilor Zei din Samothrake, începând cu primele descoperiri arheologice realizate de Conze și Champoiseau, până la stadiul curent al săpăturilor sub conducerea Bonnei D. Wescoat. Concluziile lui Karl Lehmann, cu privire la existența unor structuri premergătoare edificiilor din sanctuar încă din secolul al VII-lea î.Hr., au fost infirmate de McCredie (1968), care arată că nu pot fi identificate structuri mai vechi de începutul secolului IV î.Hr. Cea mai veche clădire din marmură este Sala Dansatoarelor Corale, datată între 340-330 î.Hr., denumită astfel după friza dansatoarelor descoperită în interior. În jurul anului 325 î.Hr. este început și Hieron-ul, templul central al sanctuarului ce va fi terminat abia peste un secol și jumătate. De asemenea, în secolul III î.Hr. este construită Rotonda reginei Arsinoe a II-a, ca și Propylon-ul lui Ptolemeu al II-lea Philadelphos,

2.2. Inscripții pe piatră și pe ceramică

Cele mai multe dintre inscripțiile descoperite reprezintă liste de inițiați și *theoroi*, datate în perioadele elenistică și romană. Ele indică prezența a numeroși ambasadori sacri în sanctuar precum și statutul social divers al celor care parcurgeau inițierea: sclavii sunt ocazional menționați ca inițiați alături de stăpânii lor. Sunt de asemenea descoperite blocuri de marmură care interzic pătrunderea în Hieron și Anaktoron a celor neinițiați. Un număr mare de fragmente ceramice inscripționate a fost descoperit, inclusiv unul care poartă inscripția Πoῖ (ce poate fi asociată lui Pais din sanctuarul theban). Faptul că au fost descoperite multe inscripții bilingve, sau în latină, atestă caracterul internațional al sanctuarului.

2.3. Necropola

Necropola sanctuarului este publicată de Dusenbery (1998), fiind împărțită în Necropola de Sud și Necropola de Nord, cea din urmă incluzând patru cimitire desemnate cu literele H, R, K, W. Am prezentat o selecție de vase folosite pentru cenușa mortuară, extrase din mormintele de incinerare datate în sec. VI-V î.Hr. Acestea atestă locuirea în preajma sanctuarului, chiar dacă edificiile de cult nu pot fi datate anterior secolului IV î.Hr. Deoarece mormintele, începând din secolul IV î.Hr., sunt predominant de inhumare, descoperirile de vase ceramice funerare se dovedesc totodată semnificative pentru documentarea tipului de înmormântare în prima fază a existenței sanctuarului.

2.4. Artele în sanctuarul Marilor Zei

În sanctuar au fost descoperite fragmente ale unei frize ce înfățișa aproximativ 800 de femei care dansează, între care unele cântă la diferite instrumente. Această friză a dat numele Temenos-ului în care au fost găsite, denumit astfel Sala Dansatoarelor Corale. Ipotezele despre funcția sa au variat între desfășurarea festivității căsătoriei sacre dintre Kadmos și Harmonia, sală de banchete sau chiar edificiu în care aveau loc inițierile. Am prezentat aici și o reconstituire a pedimentului Hieron-ului, o serie de reliefuri și statui, între care și cunoscuta statuie a lui Nike. Totodată, Complexul Teatral, a cărui funcție în ritualurile de inițiere nu poate fi contestată, aflându-se chiar la începutul drumului sacru, indică prezența unor elemente teatrale sau dansuri ritualice în cadrul ceremoniilor.

3. Sanctuarul theban

3.1. Istoricul descoperirilor

Capitolul 3 abordează sanctuarul lui Kabiros și Pais din Theba. Pornind de la sinteza lui Schachter (1986) am evidențiat evoluția structurilor din sanctuar, precum clădirea de tip Tholos reconstruită în secolul al V-lea î.Hr., sub podeaua căreia a fost găsit un vas inscripționat *TOΘAMAKO*, urmată de un edificiu de același tip, două Stoa și un Anaktoron, ridicat în sec. II î.Hr. Însă niciuna dintre clădiri nu este suficient de încăpătoare pentru a adăposti ceremonii cu numeroși participanți, astfel încât este foarte posibil ca inițierile să fi avut loc în interiorul amfiteatrului natural, care ulterior este modificat prin extinderea *cavea*.

3.2. Statuete votive

Cercetarea DAI a scos la iveală mai multe statuete votive de tauri, realizate din bronz și plumb, cele mai vechi datând din sec. X î.Hr.. Schmaltz (1980) împarte statuetele cu formă de tauri în 28 de grupuri, numărând 345 de exemplare, apoi 6 statuete individuale, și încă 48 inscripționate. Peste 200 de statuete se găsesc la muzeul arheologic din Atena sau în alte locații. În afara acestora, statuetele unui aruncător de disc, unor tineri cu cocoș, cu berbec sau cu liră au fost descoperite în sanctuar. Există apoi o serie de statuete de teracotă, înfățișând silenii sau alte personaje diforme, publicate tot de Schmaltz (1974).

3.3. Inscripții și graffiti

În sanctuar a fost descoperită inscripție ce menționează patru nume de *Kabiriarchai* și doisprezece *Paragogeies*, primii fiind probabil preoții iar cei din urmă având rolul de a introduce participanții în mistere, conform lui Wolters (1940). Mai amintim dedicația unui cetățean străin către Cabiri, precum și numeroasele fragmente ceramice inscripționate cu numele lui Kabiros și Pais. Dedicățiile pe vase ceramice atestă o activitate cultică bogată începând cu secolul IV î.Hr., demonstrând faptul că erau uzuale ofrandele votive, numărul mare de fragmente de *kantharos* evidențiind consumul ritualic de vin.

3.4. Reprezentări iconografice pe ceramica thebană

Cele mai neobișnuite descoperiri sunt fragmentele ceramice, înfățișând personaje distorsionate. Unele dintre reprezentări ne prezintă un Hermes ithyfallis, în fața căruia îi sunt

aduse ofrande, toate personajele fiind reprezentate în mod grotesc. De asemenea, multe dintre imaginile de pe *kantharoi* reproduc scene variate din viața cotidiană, conturând o aparență comică, fiind totodată prezenți struguri sau satiri care țin vase sau dansează. Toate acestea ridică numeroase întrebări cu privire la contextul în care vasele cabirice erau folosite, la care am răspuns în capitolul 8.

4. Sanctuarul din Lemnos

4.1. Istoricul descoperirilor

Kabeirion-ul din Lemnos a fost un centru cultic important, cercetat de Școala Italiană de Arheologie, în două campanii de săpături sub conducerea lui Bernabò Brea și Beschi. Săpăturile din perioada 1937-1939, completate cu cele din perioada 1982-1992, duc la identificarea principalelor structuri arhitecturale, însă o parte însemnată a perimetrului sanctuarului a rămas necercetată. A fost identificat un Telesterion arhaic, ridicat în a doua jumătate a secolului al VII-lea î.Hr. pe un promontoriu abrupt. Acest edificiu are o durată de viață de circa un secol, însă în perioada clasică nu cunoaștem nicio structură, cu excepția unor ziduri clasic-târzii care confirmă existența unui edificiu necunoscut. În perioada elenistică este construit în jurul anului 200 î.Hr. marele Telesterion elenistic, articulat în trei nave. Acesta funcționează circa 400 de ani pentru ca, ulterior, în perioada romană, un nou Telesterion să fie ridicat, construit pe locul edificiului arhaic.

4.2. Ceramică și alte descoperiri

Cele mai vechi fragmente ceramice descoperite sunt din tipul sub-geometric G 2-3, ceea ce situează faza inițială a sanctuarului în ultima parte a sec. VIII î.Hr. sau începutul sec. VII î.Hr. Ficuciello (2013) amintește fragmentele ceramice inscripționate cu caractere similare celor din stela din Kaminia, datate în a doua jumătate a sec. VI î.Hr. De asemenea, a fost descoperit un vas de tip *chytra* pentru prepararea cărnii sacre. Unele dintre vasele descoperite cuprind dedicații sub formă de graffiti: în interiorul sau pe fundul mai multor vase ceramice apar inscripții precum *ἱερά*, *ἱερόν* sau *ἱερός*.

Totodată, fragmentele de *auloi* descoperite subliniază importanța muzicii ritualice, iar inelele de fier găsite în întregul areal al sanctuarului reprezintă, ca și la Samothrake, semne tangibile ale inițierii.

4.3. Epigrafie

Numeroase inscripții, dateate începând cu sec. III î.Hr., au fost descoperite în campania de săpături din 1937-1938. Între acestea, un decret onorific pentru *theoroi* din Myrina menționează sărbătoarea *Horaia*. O altă inscripție notabilă este scrisoarea lui Filip al V-lea către atenienii din Hephaistia, ce este corelată pe baza conținutului cu ridicarea edificiului elenistic târziu. Cu totul remarcabile sunt cele 31 de acte de manumisiune, dateate între secolul II î.Hr. și sec. I-II d.Hr., prin care sclavii sunt eliberați cu precădere de cetățeni atenieni. În ciuda numeroaselor indicii care atestă importanța misterelor celebrate la Lemnos, acesta nu se ridică la renumele internațional dobândit în perioada elenistică de sanctuarul din Samothrake, beneficiind însă de un bun renume datorită coloniștilor atenieni.

Partea a II-a

5. Contextul geografic în Nordul Mării Egee

5.1. Spațiul cultural al Frigiei și Traciei și contactul cu lumea greacă

Cea de a doua parte a lucrării abordează, mai întâi, în capitolul 5, spațiul cultural al Frigiei și Traciei, precum și schimburile culturale cu lumea greacă, începute după colonizarea Nordului Mării Egee. Thonemann (2013) arată că Frigia în epoca fierului este superioară din punct de vedere al tuturor indicilor sociali – întrebuințarea scrisului, specializarea în meșteșuguri, concentrarea autorității, nivelul de urbanism, stratificarea socială – față de societățile contemporane grecești din bazinul Mării Egee, avantaj care nu a fost menținut după cucerirea de către perși. Pe teritoriul Traciei, pe de altă parte, întâlnim referințe la trei grupuri distincte de locuitori: triburile tracice, coloniștii greci și, mai târziu, romanii. Ilieva (2010) remarcă faptul că, pe Insula Samothrake a fost descoperită ceramică realizată manual, întinzându-se cronologic între secolul XI și VIII/VII î.Hr., care servește de regulă pentru a indica apariția unui element tracic pe insulă.

5.2. Practicile metalurgice din Tracia și Nordul Greciei raportate la cultul Cabirilor

După cum arată Kostoglou (2008), în Tracia exista un peisaj industrial bogat, care includea activități de minerit și metalurgie, în special în zona dintre râurile Strymon și Evros. Aceste ocupații sunt reliefate și în Nordul Mării Egee, pe Insula Lemnos venerarea Cabirilor

fiind un atribut al anumitor segmente profesionale, așa cum sunt meșterii metalurgi. De altfel, apropiatul oraș Hephaistia, numit astfel în cinstea zeului Hephaistos, nu face decât să confirme acest lucru. Totuși, practicile metalurgice nu sunt atestate la Samothrake. În perioada imperială, însă, la Thessalonike sunt bătute monede pe care figurează Kabeiros, purtând *pilos* și având în mână un ciocan caracteristic lui Hephaistos, în timp ce în cealaltă mână ține, de regulă, un *rhyton*.

5.3. Navigația pe Marea Egee

Morton (2001) arată că zona Nordului Mării Egee este primejdioasă pentru navigatori, având în vedere promontoriile abrupte și absența porturilor naturale. De asemenea, strâmtorile ce permit accesul în Marea Neagră dau naștere unor curenți periculoși, motiv pentru care pilotajul de-a lungul coastei devenea extrem de important. Astfel, navigatorii puteau recurge la religie ca expresie a temerilor, speranțelor și preocupărilor lor. Aici am argumentat faptul că pericolul sporit pentru navigația în Nordul Mării Egee trebuie să fi fost remarcat încă din cele mai vechi timpuri, astfel încât calitatea de salvatori din primejdiile pe mare pe care o aveau Marii Zei din Samothrake nu este deloc întâmplătoare.

5.4. Salvarea din primejdiile pe mare ca motiv al cultului Marilor Zei

Mitografia cultului Cabirilor include expediția Argonauților în căutarea lânii de aur. Surprinși de o furtună, ei apelează la Orfeu, care ar fi fost inițiat la Samothrake și care, adresându-se acestor zeități, reușește să potolească vântul cu rugăciunile sale (Diod. IV, 43.1-2). Totodată, după plecarea din Troada, Argonauții merg la Samothrake unde dedică anumite cupe despre care Diodor din Sicilia spune că s-ar fi aflat încă acolo (Diod. IV, 49.8). Dintr-o altă relatare aflăm că, în peripețiile sale, Ulise, care era inițiat la Samothrake, ar fi folosit vălul Leukotheei în chip de centură pentru a-și salva echipajul. Din același loc aflăm că Agamemnon ar fi fost, la rândul său, inițiat, și s-ar fi folosit de o pelerină violet pentru a înlătura dezbinarea dintre greci (Scol. par. ad Apollonios Rhodios I, 918). Așadar, pericolul navigației în Nordul Mării Egee este reflectat în aceste legende fiind, fără îndoială, o cauză a specificului cultului Marilor Zei în ce privește salvarea din primejdiile pe mare.

6. Contextualizarea misterelor Cabirilor

6.1. Misterele în Antichitate

Ca etalon al misterelor în Grecia antică, ritualurile eleusine erau compuse din misterele mici și cele mari, denumite împreună τελετές; prima treaptă, denumită μύησις sau inițiere, în general, era necesară pentru a accede la cea de-a doua, ἐποπτεία. O reconstituire a ritualurilor misterelor este foarte greu de realizat, întrucât inițiații antici, fie din devoțiune, de teamă sau din alte considerente, au refuzat să dezvăluie cuprinsul acestora. Fără îndoială, atracția individuală era unul dintre factorii cei mai importanți care au asigurat continuitatea misterelor, făcând ca acestea să supraviețuiască atât de mult în Antichitate.

6.2. Misterele zeiței mamă

În acest subcapitol am abordat un cult adeseori asociat cu cel al Cabirilor, cultul zeiței mamă, reprezentat prin Kybele sau Demeter, iar pentru perioada romană de cultul zeiței Isis. Conform lui Diodor (Diod. V, 47-55), în Samothrake existau și culte mai vechi, înainte de introducerea cultului Cabirilor, cum este cel al Marii Mame – înrudită probabil cu Kybele frigiană. Munn (2006) arată că, la Atena, o statuie a mamei zeilor era ridicată în sala în care erau păstrate în arhivă textele legilor și documentele importante ale cetății, iar la sfârșitul sec. al V-lea î.Hr., arhivele de stat devin cunoscute ca Metroon, după zeița mamă. Foarte cunoscut este totodată romanul *Metamorfoze* al lui Apuleius, în care Lucius ajunge să se căiască pentru purtarea sa, primind astfel inițierea în misterele lui Isis.

6.3. Orfismul

Misterele orfice trimit la un spațiu învecinat cu cel al misterelor Cabirilor, respectiv misterelor zeilor din Samothrake, ca urmare a originii tracice atribuită lui Orfeu. Mitografia Argonauților îl înfățișează pe Orfeu ca inițiat la Samothrake (Diod. IV, 43.1). Misterele orfice cuprind un simbolism chtonic recurent în mitologia tracică, precum este cazul peșterilor sau mormintelor săpate în stâncă. Unele dintre acestea, în special cele de lângă Eleutherna, cuprindeau un inventar ce ar putea indica o inițiere orfică: lamelele de aur așezate pe gura celui decedat. Totodată, tragedia *Hypsipyle* (după numele reginei din Lemnos care are relații intime cu Iason în mitologia Argonauților) este și una dintre operele cele mai inovative în materie muzicală, scrisă de Euripide. Această piesă îl prezintă chiar pe Orfeu învățându-l pe fondatorul clanului, Euneus (fiul lui Hypsipyle), „muzica kitharei asiatică”.

7. Misterele Cabirilor și ale Marilor Zei în context mitografic

7.1. Izvoare scrise. Mitografia cultului

În acest capitol am analizat principalele mituri cu privire la cultul Cabirilor, reliefând trei categorii: I. mituri de întemeiere, II. mituri eroice, III. mituri din care reies raporturi și asocieri între culte. Primul tip de mituri este folosit pentru legitimarea cultelor: de pildă, Iasion (Aetion) este considerat fondatorul sanctuarului din Samothrake (Diod. V 48.2-4). Akousilaos din Argos, citat de Strabon (Strab. X, 3.21), ar fi susținut că fiul nimfei Kabeiro și al lui Hephaistos, Kamillos, ar fi tatăl celor trei Cabiri, iar aceștia ar fi la rândul lor părinții nimfelor Cabiride.

În ce privește miturile eroice, aici îl putem încadra pe Kadmos din Tyr, cel care se căsătorește cu Harmonia din Samothrake. Căutarea Harmoniei este indicată de Ephoros (FGrHist 70F120) ca unul dintre obiceiurile prezente în festivalurile din sanctuar. După ce Iasion, întemeietorul misterelor, e ucis din pricina păcatului împotriva lui Demeter, fratele său Dardanos părăsește Samothrake și merge la poalele Muntelui Ida, unde îi va învăța pe troieni misterele din Samothrake (Strab. VII, 49). Din ultima categorie de mituri, care indică legături cu alte culte, precizăm o referință a lui Herodot (Hdt. III, 37.3), care relatează cum, după ce Kambyzes a batjocorit o statuie care se aseamăna zeilor fenicieni *Pataikoi*, asemănători pigmeilor, ar fi intrat și în templul Cabirilor, unde a ars anumite reprezentări ce se aseamănă lui Hephaistos, spunându-se că sunt fiii săi. Pornind de aici, unii cercetători au presupus o asemănare între Cabiri și zeitățile feniciene, deși această asociere nu reiese de la Herodot.

7.2. Originea cultului în context mitografic

Aici am discutat ipotezele asupra originii cultului Cabirilor, respingând teza lui Scaliger, cu privire la proveniența feniciană. Mai întâi, cultul Cabirilor este atestat în numeroase cetăți din Frigia și Tracia, dar nicăieri în Fenicia. De altfel, în Antichitate, principala ipoteză era aceea a originii frigiene (Strab. X, 3.20, scol. par. ad Apollonios Rhodios I, 916), cultul Cabirilor sau Marilor Zei fiind asociat adeseori cu cel al zeiței mamă (Kybele în Samothrake, Demeter în Theba). Pornind de la datele oferite de mai mulți lingviști, am propus o etimologie bazată pe termenul din paleo-frigiană *kavar*, cu semnificația de „altar”, „loc de sacrificiu”, sau „loc sacru”, termen care, prin intermediul zeităților egeene Kabarnoi, ar putea indica originea cultului Cabirilor.

7.3. Limba sacră în sanctuarul Marilor Zei

Am indicat faptul că, pe baza dovezilor cu privire la limba sacră de tip tracic și atestarea cultului în zona de contact traco-frigiană, originea cultului trebuie să fi fost în acest spațiu cultural. Bonfante (1955) arată că inscripțiile descoperite în Samothrake (există circa 75 inscripții pe ceramică, alături de o inscripție pe o stelă, categoric non-grecești) pot fi comparate cu descoperirea tracică de la Ezerovo din Bulgaria. Lehmann (1960) considera că termenul *din* sau *den*, întâlnit în inscripțiile non-grecești ar putea fi denumirea atribuită divinității, echivalent al grecescului Θεῶν. De asemenea, la Zone, colonie a cetății Samothrake de pe coasta tracică a Mării Egee, au fost găsite numeroase fragmente ceramice cu graffiti, similare celor descoperite în sanctuar.

7.4. Cultul zeilor din Samothrake

Hemberg (1950) indică faptul că poetul epic Arktinos s-ar fi preocupat de așezarea cultică din Samothrake, ceea ce ar arăta că în secolul VII î.Hr. insula avea o istorie de renume și un cult vechi (Dionysios din Halikarnassos, *Antichități romane* I, 68.2). Am arătat că dansurile hieratice au jucat un rol important pentru sanctuarul din Samothrake, fapt pentru care stă mărturie friza dansatoarelor. O inscripție în latină și greacă interzicea pătrunderea celor neinițiați în Anaktoron. Aici am contestat interpretarea dată de Lehmann-Hartleben (1939), conform căreia simbolul alăturat ar fi reprezentat caducelul lui Hermes-Kadmilos, considerând că, fiind vorba de permiterea accesului, cele două cercuri indică inelele de fier magnetizat pe care le purtau inițiații pe deget, și care serveau ca mijloc de recunoaștere.

Totodată, am infirmat ipoteza lui Lewis (1958), care afirma că în sec. III î.Hr. inițierea s-ar fi realizat la cerere, întrucât motivul invocat de acesta este opera *Argonautica* (Apollon. I, 915-21), creație literară despre care nu putem presupune că ar putea reda fidel desfășurarea unei inițieri. Am respins, de asemenea, ideea potrivit căreia ritualul din Samothrake trebuie să fi fost similar în conținut cu cel din Eleusis, întrucât pentru organizarea cultelor de mistere conta foarte mult capacitatea de a oferi o experiență particulară participanților, diferită de alte ritualuri de inițiere. În această privință, se folosea întregul cadru mitografic și natural, așa cum este cazul cu mitul local al răpirii Harmoniei, respectiv salvarea din primejdiile de pe mare.

8. Reprezentări ale Cabirilor și specificul sanctuarelor

8.1. Aspecte ale cultului în sanctuarul din Theba

Descoperirea vasului de tip *lekane*, inscripționat *TOΘAMAKO* și datat în sec. V î.Hr., sub podeaua unei Tholos, a ridicat numeroase întrebări. Schachter (1986) considera, pe baza termenului *thamakos*, că acesta a fost atribuit unei zeități semnificând „soțul”, ceea ce ar face necesară, în opinia autorului, și prezența unei zeități denumită „soția”. Desigur că nu este niciun motiv să facem o astfel de presupunere nesuținută de alte probe, cu atât mai mult cu cât numele *Thamakos* este atestat, putând fi cel care a dedicat vasul. Am evidențiat totodată faptul că o construcție aflată într-un sanctuar rural ar fi putut beneficia de o astfel de ofrandă care să sublinieze recunoștința pentru abundența recoltei.

Sanctuarul theban este cunoscut pentru venerarea lui *Kabiros* și *Pais*, care sunt reprezentați pe unul dintre fragmentele ceramice (96.K1). Nici aici nu avem un motiv temeinic să considerăm, urmând interpretarea lui *Blakely* (2006), că apariția lui *Pratolaos* pe acest vas ar semnifica „primul om”, întrucât numele inscripționate pe vas (*Mitos*, *Krateia*, *Pratolaos*) sunt toate suficient de comune, pentru a reprezenta o familie de adoratori. Totodată, reprezentarea lui *Kabiros* cu aspect dionisiac arată că, în perioada clasică, sub impactul evoluției cultelor publice, a avut loc un sincretism între cultul cabiric din *Theba* și cel dionisiac.

8.2. Efectul comic al ceramicii pictate thebane

Fragmentele de *kantharoi* și *skyphoi* descoperite, datate în sec. V-IV î.Hr. reproduc activități curente în societatea greacă, precum procesiuni, întreceri atletice, vânatoare, dansuri satirice, negustorie etc. Spre deosebire de *Blakely* (2006), nu considerăm că aici avem de a face cu reprezentări ale „Cabirilor thebani pigmoizi”, întrucât acestea personaje care sunt reprezentate adeseori în chip grotesc nu au nimic în comun cu figurile lui *Kabiros* și *Pais* de pe fragmentul ceramic 96.K1. Scenele pot fi însă foarte bine asociate cu comedia antică, aceasta inspirându-se la rândul ei din viața obișnuită, ridiculizând costumația, gestică, ofrandele ș.a.m.d. Reprezentările de pe vasele cabirice au totodată un caracter sexual provocator, și având în vedere tipurile de vase pe care se regăsesc, este probabil că acestea erau întrebuințate pentru consumul de vin, în timpul unor festivaluri precum *Dionisiile*.

8.3. Problema prezenței pigmeilor în cadrul cultului Cabirilor

Anca Dan (2014) arată că termenul Πυγμαῖοι provine de la πύγμα, distanța dintre cot și degete, care indică dimensiunea pe care le-ar fi avut aceste făpturi. Pigmeii sunt într-un conflict cu cocorii, conflict care ar fi dominat omenirea aflată la începuturi. În mod evident, acest motiv comic a fost adeseori exploatat și una dintre reprezentările de pe vasele ceramice cuprinde o astfel de luptă. Cu toate acestea, varietatea temelor iconografice nu susțin teoria potrivit căreia personajele ilustrate ar fi pigmei. Totodată, statuetele grotești descoperite în sanctuar ilustrează faptul că nu putem vorbi pur și simplu despre pigmei, acestea exprimând prin trăsăturile diforme unele însușiri rudimentare. Am argumentat de asemenea că, în contrast cu primitivismul vieții, elementele sacre ale cultului trebuie să le fi indicat participanților la inițiere noblețea statutului la care aspirau, lucru evidențiat și în *Metamorfozele* lui Apuleius.

8.4. Cultul în raport cu mitul. Cazul sanctuarului din Lemnos

La Lemnos, consumul ritualic de vin este bine reprezentat, vasele dedicate acestuia fiind singurele descoperiri constante din sanctuar. Asocierea cu cultul lui Hephaistos indică, fără îndoială, apropierea cultului din Lemnos de activitatea metalurgică. Totodată, în condițiile în care insula este colonizată de atenieni, avem de a face cu o „eleusinizare” a cultului local, prin introducerea festivităților nocturne, la lumina torțelor (Bremmer 2014). Mitul uciderii soților de către femeile din Lemnos a fost asociat de Philostratos în sec. III d.Hr. cu motivul ritualul de purificare prin stingerea focurilor de pe insulă. Cu toate acestea, considerăm această explicație una de factură literară, cu atât mai mult cu cât poetului roman Accius (sec. II-I î.Hr.), descria în *Philoctetes* țărmul din Lemnos, altarul cabiric, ritualurile sacre și pădurile în care se spunea că Prometeu a adus focul muritorilor. Prin urmare, în opinia noastră, este mai probabil ca rostul purificărilor prin stingerea focurilor să fi fost onorarea faptei lui Prometeu, față de ipoteza purificării crimei săvârșite de femei.

9. Administrația din Samothrake și sanctuarele-filială

9.1. Importanța regională a cetății și renumele internațional al sanctuarului din Samothrake

În Antichitate originea populației din Samothrake era considerată a fi din Insula Samos. Apartenența la civilizația ioniană este indicată atât de conducerea democratică, cât și de menținerea funcției de *basileus* în cetate. Până în secolul al V-lea î.Hr., Samothrake a

deținut, pe țărmul tracic, un teritoriu aflat între cetatea Maroneia și Peninsula Tracică. Burkert (2011) arată că, în perioada elenistică, Insula Samothrake devine avanpost al Ptolemeilor. Am argumentat, totodată, faptul că introducerea denumirii de *Megaloï Theoi* a fost strâns legată de aspirațiile imperiale și dorința de afirmare spirituală a regalității macedonene. Samothrake rămâne, de asemenea, în perioada romană, un centru spiritual important, lucru evidențiat de o serie de demnitari care parcurg inițierea.

9.2. Sanctuare-filială ale Marilor Zei

La sfârșitul perioadei clasice și începutul perioadei elenistice apar, brusc, în spațiul Mării Egee, ca și la Marea Neagră, numeroase sanctuarele-filială și asociații de adoratori. Acest lucru nu poate fi, fără îndoială, întâmplător. Am argumentat faptul că răspândirea cultului a fost determinată de adoptarea sa de către regalitatea macedoneană, care odată cu monumentalizarea sanctuarului l-a folosit ca portstindard al influenței sale. Cea mai veche mențiune a unui templu al Marilor Zei este la Seuthopolis, la mijlocul sec. IV î.Hr., însă avem astfel de mențiuni pe Insula Imbros, apoi la Marea Neagră, în Thera (unde *Samothrakes Theoi* sunt venerați alături de alte zeități), dar și în mai multe locuri din Asia Mică.

9.3. Cultul din Andania și cultele locale ale Cabirilor

În următorul subcapitol, am abordat unele particularități locale, precum cultul Marilor Zeițe (*Megalai Theai*) din Andania, menționat de Pausanias și confirmat de o inscripție care indică portul inițiaților. Despre o posibilă înrudire a acestui cult cu cel al Marilor Zei nu putem afirma nimic cert. Delos este unul dintre puținele locuri în care întâlnim mențiunea Cabirilor și Marilor Zei în aceeași inscripție. Interesant este și un epitaf din Kavala, care menționează un anumit Isidoros, care a văzut lumina sacră a lui Kabiros la Samothrake și a lui Demeter la Eleusis. De asemenea, la Thessalonike zeitatea principală în epoca romană ar fi fost Kabeiros, lucru atestat din punct de vedere numismatic, cu toate că nu a fost descoperit niciun templu al acestuia. Pe baza unei mențiuni a lui Servius, a fost emisă ipoteza unei suprapunerii între Cabiri și zeii romani Penates, totuși această ipoteză este improbabilă, neexistând vreun argument convingător în acest sens.

10. Cabirii și tipurile de *daimones*

În capitolul 10, am discutat ipoteza potrivit căreia mai multe tipuri de *daimones* din Grecia antică – Dactilii, Curetes, Telchines, Coribanții, Cabirii – și-ar avea originea într-un cult metalurgic. Am argumentat faptul că aceste tipologii aveau funcții sociale distincte. Am identificat, de asemenea, motive recurente în cazul fiecărei categorii și am stabilit diferențele față de celelalte grupuri, și mai ales față de Cabiri ca îndrumători ai unui cult misterial.

Spre deosebire de Eliade (1939) și de Blakely (2006), am ajuns la concluzia că nu putem vorbi despre *daimones* ca reprezentând „o discuție culturală a metalurgiei – o antropologie greacă a prelucrării metalelor”, așa cum afirmă Blakely. Dimpotrivă, rolurile lor specifice în imaginarul grec antic nu permit o abordare globală. Astfel, dansatorii extatici precum Curetes și Coribanții prezintă o dimensiune artistică, mai curând decât o înclinație spre meșteșuguri, așa cum e cazul Dactililor Idaici. Telchines sunt, de asemenea, reprezentați ca vrăjitori ce se opun ordinii lumii. Însă aceste grupuri nu au expresia unui cult de mistere organizat temeinic, precum este cazul Cabirilor, singurii în cazul cărora putem vorbi despre existența unui cult autonom.

11. Concluzii

Din cuprinsul lucrării se desprind o serie de concluzii, între care amintim: perspectiva inedită cu privire la faptul că originea cultului Cabirilor se află la interferența dintre Frigia și Tracia; introducerea denumirii de *Megaloi Theoi* pentru a satisface aspirațiile imperiale ale Macedoniei, odată cu refacerea din temelii sanctuarul din Samothrake; reevaluarea ritualului de purificare prin stingerea focurilor specific Insulei Lemnos, ca alternativă la opinia lui Burkert (1970). De asemenea, am discutat rolul grotescului întâlnit în pictura ceramică și statuetele votive thebane, înfățișând personaje ce au un pronunțat caracter comic. Am respins totodată ipoteza potrivit căreia Cabirii ar fi divinități metalurgice, printr-un studiu comparativ cu alte grupuri de *daimones* prezente în imaginarul grec.

12. Bibliografie

În ultima parte a lucrării am inclus o listă bibliografică, precum și lista edițiilor de izvoare literare folosite în cuprinsul tezei.

Referințe bibliografice:

- Beekes, R.S.P., 2004, „The Origin of the Kabeiroi”, în: *Mnemosyne* 57, pp. 465-477.
- Blakely, Sandra, 2006, *Myth, Ritual and Metallurgy in Ancient Greece and Recent Africa*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bonfante, Giuliano, 1955, „A Note on the Samothracian Language”, în: *Hesperia* 24, pp. 101-109.
- Bremmer, Jan N., 2014, *Initiation into the Mysteries of the Ancient World*, Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Burkert, Walter, 1970, „Jason, Hypsipyle, and New Fire at Lemnos. A Study in Myth and Ritual”, în: *Classical Quarterly*, Vol. 20, nr. 1 - mai 1970, Berlin., pp. 1-16.
- Burkert, Walter, 2011, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, ed. a II-a, Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Cole, Susan Guettel, 1984, *Theoi Megaloi: The cult of the Great Gods at Samothrace*, Leiden: E.J. Brill.
- Conze, Alexander, 1875/1880, *Archäologische Untersuchungen auf Samothrake*, vol. I-II, Viena: Carl Gerold's Sohn.
- Cruccas, Emiliano, 2014, *Gli dei senza nome: Sincretismi, ritualità e iconografia dei Cabiri e dei Grandi Dei tra Grecia e Asia minore*, Rahden: Leidorf.
- Dan, Anca, 2014, „Mythic Geography, Barbarian Identities: The Pygmies in Thrace”, în: *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 20, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), École normale supérieure, pp. 39-66.
- Dimitrova, Nora M., 2008, *Theoroi and Initiates in Samothrace: The Epigraphical Evidence*, *Hesperia Supplement*, 37, Princeton.
- Dusenbery, Elsbeth B., 1998, *Samothrace: The Nekropoleis*, Princeton: Princeton University Press.
- Eliade, Mircea, 1939, „Metallurgy, magic and alchemy”, în: *Cahiers de Zalmoxis*, nr. 1, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, pp. 1-47.
- Ficuciello, Laura, 2013, *Lemnos: Cultura, storia, archeologia, topografia di un'isola del Nord-Egeo*, Atena: Scuola Archeologica Italiana di Atene.
- Hemberg, Bengt, 1950, *Die Kabiren*, Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- Kostoglou, Maria, 2008, *Iron and Steel in Ancient Greece*, Oxford: Hadrian Books.
- Lehmann, Karl, 1960, *Samothrace: The Inscriptions on Ceramics and Minor Objects*, New York: Pantheon Books.
- Lehmann-Hartleben, K., 1939, „Excavations at Samothrace”, în: *American Journal of Archaeology* 43, pp. 133-145.
- Lewis, Naphtali, 1958, *Samothrace: The Ancient Literary Sources*, New York: Pantheon Books.
- McCredie, James R., 1968, „Samothrace: preliminary report on the campaigns of 1965-1967”, în: *Hesperia* nr. 37, pp. 216-234.
- Morgan, Catherine, 2001, „Ethne, Ethnicity, and Early Greek States, ca. 1200-480 B.C.: An Archaeological Perspective”, în: Malkin, Irad (ed.), *Ancient Perceptions of Greek Ethnicity*,

Center for Hellenic Studies, Colloquia 5, Cambridge, MA/Londra: Harvard University Press, pp. 75-112.

Morton, Jamie, 2001, *The Role of the Physical Environment in Ancient Greek Seafaring*, Mnemosyne, Vol. 213, Bibliotheca Classica Batava, Leiden/Boston/Köln:, Brill.

Munn, Mark, 2006, *The Mother of the Gods*, Athens, and the Tyranny of Asia, Berkeley/Los Angeles/Londra: University of California Press.

Pakkanen, Petra, 1996, *Interpreting Early Hellenistic Religion*, Helsinki: Foundation of the Finnish Institute of Athens.

Schachter, Albert, 1986, *Cults of Boiotia* (vol. 2 - Herakles to Poseidon), Londra: University of London.

Schmaltz, Bernhard, 1974, *Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum bei Theben: menschenähnliche Figuren, menschliche Figuren und Gerät*, Berlin: Walter de Gruyter.

Schmaltz, Bernhard, 1980, *Metallfiguren aus dem Kabirenheiligtum bei Theben: die Statuetten aus Bronze und Blei*, Berlin: Walter de Gruyter.

Thonemann, Peter, 2013, „Phrygia: An anarchist history, 950 BC-AD 100”, in: Thonemann, Peter (ed.), *Roman Phrygia: Culture and Society*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-40.

Wolters, Paul, 1940, *Das Kabirenheiligtum bei Theben*, Berlin: Walter de Gruyter.